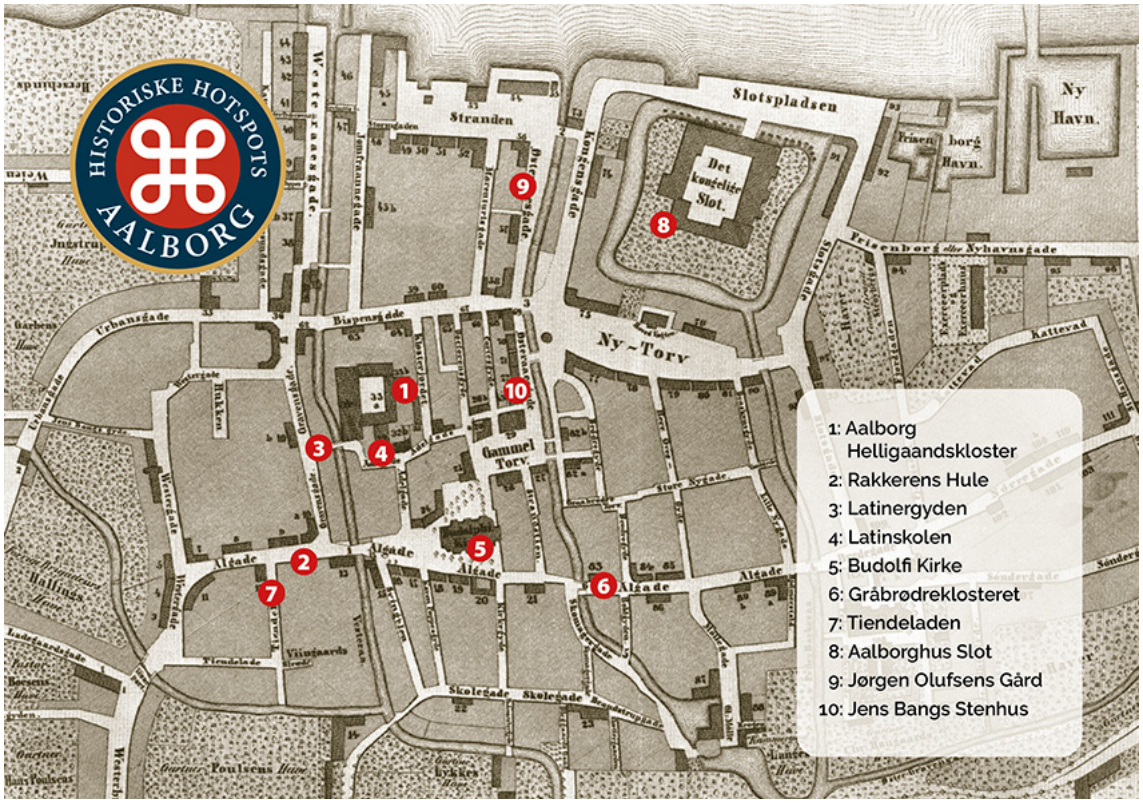

8. Aalborghus Slot

Planer om nedrivning, besøg fra H.C. Andersen og prominente skikkelser i fangehullet. Velkommen til Aalborghus Slot.

Historie

Aalborghus Slot blev opført af Christian 3. i årene fra 1539 til 1553 som konsekvens af Grevens Fejde, hvor Skipper Clement ugeneret kunne kaste anker ved Limfjorden og indtage byen fra søsiden. Det skulle ikke gentage sig, og derfor ønskede Kongen at opføre et slot, der – modsat borgen Aalborghus, der havde ligget syd for byen – skulle placeres ved Limfjordens bred ved byens nordlige grænse. På den måde kunne man opretholde forbindelsen til søvejen i en eventuel konflikt, holde øje med skibstrafikken på Limfjorden og desuden bombardere Aalborg Centrum i tilfælde af et nyt oprør.

Det blev en besværlig affære at opføre slottet, da grunden – som de fleste andre grunde i Aalborg – var yderst blød og fugtig. Derfor måtte der udføres en massiv pilotering med massive træstammer i tusindevis. Slottets militære funktioner betød, at dets bygninger blev omgivet af en dyb voldgrav og høje jordvolde, der gik op over stueplan, så kun de øverste etager og tage kunne ses udefra. Som en ekstra finesse var jordvoldene befæstet med træpalisader og runde hjørnebastioner, hvorfra kanoner og geværer kunne have frit skudfelt. Hertil kom, at der inde i voldene løb et gangsystem, der gjorde det muligt for forsvarerne at søge dækning og iværksætte uventede overraskelsesangreb imod en eventuel belejringsstyrke. De gangsystemer kan du se med selvsyn – hvis der er åbent – ved at gå en tur ind i kasematterne. For bedre at kunne modstå kanonskud, blev slottets ydermure opført i sten, mens man sparede på bygningernes inderside. Her byggede man i bindingsværk. Denne arkitektoniske prioritering kan fortsat ses på slottets østfløj.

Helt op til 1650'erne er det påbudt, at der er frit skudfelt omkring slottet. Slottet fungerer som militær fæstning helt frem til 1720.

Fra Historiske Hotspots: Slotshaven

Lensvæsen og lensmænd

Udover sin funktion som militær fæstning tjener Aalborghus Slot også et andet formål. Slottet spiller således en vigtig rolle som administrationskontor og oplagsplads for det store Aalborghus len, der fra 1536 til 1662 strakte sig fra Skagen i nord og til Mariager i syd.

Med henblik på at lette lokaladministrationen og skatteopkrævningen blev den danske konges riger og lande opdelt i store landområder, der blev kaldt len. Hvert len blev styret og administreret af en lensmand. Fra Reformationen i 1536 og frem til Enevældens indførelse i 1660, blev lensmændene altid rekrutteret blandt de danske adelsmænd. Til gengæld for sit arbejde fik lensmanden del i lenets indtægter efter ofte ganske indviklede regler. I 1400-1600-tallet var det len og lensmænd, der udgjorde det danske samfunds politiske, administrative og økonomiske omdrejningspunkt.

I denne periode bliver den danske stat også ofte karakteriseret som domænestaten. Begrebet domænestat skal forstås på den måde, at statens budget i videst muligt omfang blev finansieret af afgrøderne og indtægterne fra kongens jord og gårde, der også var kendt som de kongelige domæner. Disse indtægter kunne godt være klingende mønt, men generelt var der tale om at de skatter, afgifter, bøder, leverancer og øvrige opkrævninger, som kongen havde krav på fra befolkningen, blev indbetalt i naturalier i form af korn, kvæg, kød, flæsk, fisk, smør, ost, tømmer, hø, honning, frugt, grøntsager, øl og andre fødevarer og råstoffer. Pengeskatter, som vi kender dem i dag, blev kun udskrevet i ekstraordinære tilfælde. Alle førnævnte fødevarer, råstoffer og byggematerialer solgte kongen efterfølgende videre til fremmede eller lokale købmænd. Andre gange blev indbetalingerne med skib sendt til København, hvor det blev forbrugt og fortæret af hoffet, hæren og flåden.

Lensmændene i Aalborghus len havde titel af stiftslensmænd. Det hang sammen med, at Aalborg siden 1554 havde været hovedkvarter for biskoppen over Vendsyssel Stift. Det betød, at lensmændene på Aalborghus havde det verdslige opsyn med de kirkelige og religiøse forhold i Aalborg Stift og dermed havde titel af stiftslensmænd. Opsynet med de kirkelige forhold var dog kun én af embedets mange arbejdsopgaver. Det var fra Aalborghus slot, at stiftslensmanden holdt opsyn med lenets befolkning, bestyrede kongens gods og gårde, opkrævede skatter og afgifter, bekendtgjorde love og forordninger og varetog lenets militære forsvar. Slottet var simpelthen forbindelsesleddet mellem Nordjylland og kongen i København, hvilket også gav stiftslensmanden et væld af arbejdsopgaver. Tager vi udgangspunkt i året 1598, så fremgår det at stiftslensmanden på Aalborghus dette år blandt andet skulle opkræve halvanden daler af hver kirke i Aalborghus len til finansiering af reparationerne på Vor Frue Kirke i Aalborg, afskibe 1.400 tønder havre til Frederiksborg slot, lægge en bondegård ind under lenets jord og udarbejde et ordentligt register over Aalborgs borgervæbning.

Aalborgs største arbejdsplads

Det er ikke forkert at sige, at lensmanden i den periode var chef for byens største arbejdsplads. Der hørte landbrugsjord til slottets ejendom og driften af denne landbrugsjord fandt sted fra de to ladegårde.
De to ladegårde var henholdsvis Filsted Ladegaard, der lå ved det nuværende Sohngårdsholm slot og Vester Ladegård, der var placeret ved Ladegårdsgade tæt på, hvor vi i dag finder Sygehus Nord. Her fandtes Aalborghus slots vognpark og landbrugsredskaber, her var slottets kvægbesætning opstaldet, og her var der desuden fremstilling af smør og ost. Slottets eget havneanlæg – Slotsbroen - der lå lige neden for slotsporten, varetog fra 1550'erne funktionen som Aalborgs første egentlige fjordhavn. Her havde de største skibe mulighed for at kaste anker og laste og losse deres varer. Af samme årsag var der ved Slotsbroen opført et kornmagasin, hvor det lenskorn, der skulle videresendes af søvejen, let kunne opbevares.

Alt i alt var der nok at tage fat på for stiftslensmanden på Aalborghus. Han havde derfor også en større skare af ansatte til at hjælpe sig. Først og fremmest var der kontorpersonalet i form af slotsskriveren og hans hjælpere. Slotsskriveren varetog lenets økonomi, førte regnskaberne og stod for ind- og udbetalinger til og fra lenets kasse. Så var der ridefogeden, der sørgede for indkrævning af afgifterne og arbejdspligt fra de bønder, der havde deres gårde på kongens jord. Til at holde det daglige opsyn med selve slottets bygninger og ansatte var der en slotsfoged. Hertil kom staldmesteren og hans folk, der passede slottets heste, ligesom der også var ansat en portner, en kok, en skrædder, en sadelmager, en smed og en gartner på slottet. Der var også det kvindelige køkkenpersonale, 12 bevæbnede svende, der skulle forsvare slottet i tilfælde af angreb, og den tjenerstab, der hjalp stiftslensmanden og hans hustru i det daglige. Omkring år 1600 havde stiftslensmanden på Aalborghus ca. 60 ansatte under sig, der dagligt fik deres kost og logi på slottet. Ude i lenet havde stiftslensmanden også sine repræsentanter i form af tolderen i Skagen, den kongelige sildesalter i Nibe og de kongelige skovriddere, der holdt øje med, at ingen stjal træ eller drev krybskytteri fra kongens skove i Vendsyssel. Endelig var der de dommere og retsbetjente, der varetog lov og orden rundt omkring i Aalborghus len og i sidste instans også var ansvarlige over for stiftslensmanden.

Fra len til amt

Da den danske statskasse mellem 1643 og 1660 blev mere og mere slunken som følge af to kostbare krige mod Sverige, var det ikke længere muligt at betale kongerigets enorme gæld til inden- og udenlandske kreditorer via de traditionelle indtægter fra lenene. Det var på denne baggrund at Danmarks konge Frederik 3. i 1660 satte adel, gejstlige og købmænd stævne i København med henblik på at finde en løsning på dette økonomiske kaos. Resultatet af disse forhandlinger blev, at kongen blev tildelt den absolutte regeringsmagt. Statsbudgettet skulle fremover finansieres af direkte pengeskatter opkrævet fra befolkningen. I forlængelse af disse tiltag blev lenene i 1662 omdøbt til amter. Lensmændene blev afløst af både borgerlige og adelige amtmænd, der var ansat af kongen og på fast løn. Amtmændene bevarede ansvaret for lov og orden, vedligeholdelse af amternes infrastruktur og kirkesager og skulle fortsat bestyre kongens gods og gårde. Til gengæld blev de frataget ansvaret for amternes militære forsvar og skatteopkrævningerne.

I perioden med stiftsamtmændene forfaldt slottet mere og mere, og mange af stiftsamtmændene valgte at bosætte sig et andet sted end på slottet. I 1705 blev slottet dog restaurereret, hvilket betød, at der igen kom til at bo stiftsamtsmænd på slottet.

Gammel og tarvelig slotsbygning

Grundlovens og demokratiets indførelse i 1849 var også ensbetydende med at slottets fremtid kom til debat. I århundreder havde kongen haft uindskrænket råderet over alle sine slotte, men med demokratiet og grundloven var det hensigten at størsteparten af disse slotte skulle sælges eller bortlejes. En skæbne, der også kunne være overgået Aalborghus Slot, der efter 1849 dog fortsatte med at være Aalborg Amts administrative hovedkvarter og private bolig for stiftsamtmanden.

I takt med den industrielle revolutions fremskridt i form af jernbaner, dampskibe, telegraf- og telefonvæsen samt anlæggelsen af store tobaks, sprit- og cementfabrikker i og omkring Aalborg blev Aalborghus Slot af fremtrædende kredse betragtet som et forældet bygningsværk, der kun lå i vejen for fremskridtet og optog dyrebar plads på byens havnefront. Aalborgs byråd var i flere år af den opfattelse, at man på slotsgrunden med fordel kunne opføre et nyt forretnings- og kontorkvarter. Dertil mente byrådet, at det var meget beklageligt, at den gamle og tarvelige slotsbygning skulle være det førstehåndsindtryk, som rejsende med færgen fra København fik af byen.

Af samme årsag ansøgte man flere gange staten om at købe Aalborghus med henblik på "en anden Anvendelse af Slottet". Denne "anden Anvendelse" udmøntede sig ikke mindst i planerne om gennemførelsen af en ny gade, der fra Nytorv og tværs over slotsgrunden skulle forbinde Aalborgs centrum med havnen. Først da Danmarks første byggefredningslov i 1921 fredede Aalborghus Slot i klasse A, blev planerne om slottets nedrivning endeligt skrinlagt. Var det ikke sket, havde vi nok ikke været i stand til at kigge på den prægtige og historiske bygning i dag.

Fra Historiske Hotspots: Slotshaven

Torstenssonfejden

Aalborghus Slot spillede en central rolle i Torstenssonfejden, der strakte sig fra 1643 til 1645, hvor svenske tropper havde erobret Jylland. Den svenske besættelsesmagt i Nordjylland havde sit hovedkvarter på Aalborghus, og forstærkede i den forbindelse slottets fæstningsværker. Den svenske hær anlagde desuden en pontonbro over Limfjorden, så man kunne komme hurtigt frem og tilbage mellem Himmerland og Vendsyssel. Da de svenske tropper i sommeren 1644 var i færd med at trække sig ud af Nordjylland, organiserede aalborgensere og vendelboer en lokal milits, der skulle generobre Aalborghus fra svenskerne.
Militsen havde indrettet en befæstet kanonstilling med seks kanoner i en købmandsgård på Nytorv. Der var desuden anlagt befæstede kanonstillinger i Slotsgade, så man også herfra kunne tage slottet under beskydning. Endelig lå der ude på Limfjorden tre danske krigsskibe og bombarderede slottets nordlige fløj.

Der udspandt sig nu en voldsom ildkamp mellem militsen og den svenske garnison på slottet, men udsat for en sådan krydsild, der skød hundredvis af slottets tagsten ned og slog store huller i murværket kapitulerede de svenske soldater til sidst og slottet var igen under dansk kontrol. I henhold til den lokale tradition skulle flere af danskernes kanonkugler været blevet siddende i slotsmuren, hvor man lod dem forgylde til minde om sejren.

Anden verdenskrig

Aalborghus Slot spillede ikke nogen stor rolle under anden verdenskrig, men slottet var dog alligevel i skudlinjen i 1940, hvor Royal Air Force bombede havneområdet med henblik på at afskære de tyske troppe- og ammunitionstransporter til Norge. Under et sådant bombardement faldt der 8. juli 1940 tre bomber på slottets grund, hvoraf den ene ramte slottets nuværende sydfløj og forårsagede omfattende skader. To andre bomber endte i parken.

Slottets fløje

Aalborghus Slot består af fire fløje. Af de fire er den østlige fløj den eneste, som næsten er fuldstændigt bevaret. Det var her, at først stiftslensmændene og efter 1662 stiftsamtmændene boede med deres familier. I samme stueetage opbevaredes i 1600-tallet lenets arkiv i det såkaldte brevkammer. Det var desuden i østfløjens lokaler, at den store festsal og slottets gæsteværelser var placeret, ligesom at det var her, at slottets garnison var indkvarteret. I 1808 blev slottets oprindelige sydlige fløj revet ned. Den blev erstattet med den nuværende bygning, der tjente som kornmagasin under Englandskrigene 1807-14. 1500-tallets sydfløj har efter alt at dømme mindet om østfløjen. I 1600-tallet var slottets køkkenfaciliteter placeret i sydfløjens lokaler. Her var alt, hvad dertil hørte af køkken, bryggers, spisekamre og fadebur.

Af den oprindelige vestfløj er der i dag kun kælderetagen tilbage. Den mur med bueslag, der står her i dag, er opført i 1890'erne. I 1550erne var vestfløjen ellers slottets største bygning i hele tre etager. De øverste etager blev dog sløjfet allerede i 1600-tallet. Denne nedrivning skyldtes for det første de ødelæggelser, som slottet blev udsat for under 1600-tallets krige og fjendtlige besættelser.

For det andet var bygningernes vægt mere end den bløde undergrund kunne holde til. I den oprindelige vestfløj lå lenets og senere amtets kontorer og regnskabsafdeling, mens det var i de kolde kældre nedenunder, at de sild og det kød, flæsk, smør, ost og æg, som kongen havde krav på, blev opbevaret, da det bedre kunne holde sig her.

I modsætning til syd-, vest-, og østfløjen på Aalborghus bestod nordfløjen oprindeligt kun af en kraftig stenmur, hvis fundament fortsat kan ses. Den nuværende nordfløj blev opført i 1633 af stiftslensmand Otto Skeel og fungerede som kornmagasin for det korn, der blev udskibet fra Slotsbroen. Nødvendigheden af gode opbevaringshold til kongens korn var ikke mindst påkrævet efter 1632, hvor det primært var københavnske købmænd, der købte det kongelige korn fra Aalborghus len. Eftersom københavnerne ikke havde mulighed for selv at opmagasinere det nordjyske korn i Aalborg imødekom kongen altså sin nye kundekreds og sikrede med nordfløjen kornet en tør og sikker opmagasineringsplads.

Fangehullet

Noget, der altid har apelleret til fantasien, er fangehullet på Aalborghus. Det befinder sig i den vestlige ende af slottets nordlige fløj.
Det var her, at blandt andet medlemmerne af den store nordjyske heksebande sad fængslet i 1620'erne. I årene fra 1611 til 1621 var byen hjemsøgt af en såkaldt hekseepidemi. Opfattelsen af hekse og trolddomskraft afveg i 1600-tallet meget fra den måde, vi tænker om det i dag. I Aalborg var der i de omtalte år en hekseskole, som endda talte flere ansete og fornemme kvinder blandt sine ledere. Blandt andre den adelige Christence Axelsdatter Kruckow, der er kendt som Danmarks eneste adelige heks.

Flere år før hekseskolen var hun anklaget for at have kastet en forbandelse efter en kvinde, som havde født en mængde børn, der alle var enten dødfødte eller døde kort efter fødslen. I 1615 stiftede hun sammen med sin søster et legat til fordel for en studerende på latinskolen, men få år efter blev hun anklaget for at udføre trolddom. Den 9. juni 1621 blev hun dømt til døden. Inden sin død havde hun testamenteret penge til fattige studenter, og det blev til "Den halshuggede Jomfrus Legat". Få år forinden, i 1611, havde en fisker overrasket heksebanden, mens de eftersigende var i fuld gang med at udøve trolddom. Ingen havde dengang mod til at tage kampen mod heksebanden. Sagen var nemlig den, at flere af medlemmerne hørte til byens højere klasser og dermed havde talrige venner og pårørende, som kunne tage dem i forsvar. Da heksene var blevet sat i fangehullet på Aalborghus Slot, forsøgte venner og pårørende ad to omgange at befri dem. Det lykkedes dog ikke, selvom de havde bestukket Slotsfogeden. Adskillige af de pårørende blev fængslet, men fordi der var så fornemme folk iblandt, slap de med nogle bøder, og det var kun den korrupte Slotsfoged, Enevold Clemmensen, der blev lænket og sendt til København. Han blev dog benådet efter et år og blev derefter en ret betydelig købmand i Aalborg. Heksene blev blandt andet anklaget for at tage lykken fra nogle folk og give den til andre, samt at påføre folk sygdomme.

Fangehullet
Aalborghus Slot

Fangehullet
Aalborghus Slot

I vinteren 1644 blev fangehullet igen fyldt til bristepunktet, da den svenske besættelsesmagt efter erobringen af Aalborg indespærrede en mængde nordjyske bønder her. Det må have været en frygtelig sammenstuvning, for et vidne fortalte efterfølgende, at de fleste af bønderne omkom af "Hede, Kvalm og Tørst" ligesom flere af fangerne sloges, rev og bed hinanden. Det var derfor kun de bønder, der opholdt sig yderst, ved fangehullets mure, der undslap med livet i behold.

Fangehullet var i brug helt op til 1840'erne, da den nordjyske mestertyv Lorentz Meyer sad fængslet her. Han var en del af Røverne fra Rold; den berygtede røverbande, der hærgede i hele Himmerland i 1800-tallet. Lorentz Meyer fik opkaldt Røverbandens navn efter sig, da han blev fanget som den første, da røvernetværket blev optrævlet, selvom det egentlig var Bettefanden, som var bandens leder. Lorentz Meyer blev født i år 1800 i Aalborg. Han var uddannet som skomager, men han havde et vildt natteliv, der kostede mange penge. Pengene fik han fra røverier og indbrud, og han var ligeglad med, hvem ofrene var. Det første begik han endda hos sin tidligere mester i Aalborg. Det siges om Lorentz Meyer, at han var yderst svær at holde indespærret. Der gik en historie om ham, at han kunne blæse en lås op. En gammel mand har desuden fortalt:

> *Og det stemte på en måde godt nok, for inde mellem underkæben og tænderne gemte Lorentz en stump urfjeder, der var tildannet som en sav, og med den kunne han sidde og file sig løs.*
> *Da det instrument blev opdaget og frataget ham, måtte Lorentz kønt blive, hvor han var sat.*

Én af de gange Lorents Meyer skal have flygtet fra sit fangehul under Aalborghus Slot, satte han vagtmandskabet, politiet og hele vægterkorpset på den anden ende. Lorentz Meyer var ikke til at finde nogen steder, man ledte hele natten i slotsparken og voldgravene, men uden resultat. Da man næste dag igen gennemsøgte voldgravene, denne gang med lange stager, fandt man den undslupne Lorentz Meyer. Han havde hele natten stået i vand til livet og dukket sig ned under vandet, når sivene blev undersøgt, men de lange stager kunne han ikke skjule sig for, og han måtte med tilbage til fangehullet. Lorentz Meyer blev under kommissionssagens forløb tiltalt for ikke mindre end 82 forbrydelser og dømt til tugthusslaveri på Holmen i København.

Prominente gæster på slottet

Flere historiske personer har gennem tiden været kædet sammen med Aalborghus Slot. Blandt andet to af Danmarkshistoriens mest berømte og berygtede kvindelige skikkelser: Anne Sophie Reventlow og Caroline Mathilde. I 1730 havde Danmarks konge Christian 6. planer om at forvise sin netop afdøde faders adelige hustru Anne Sophie Reventlow til en livsvarig husarrest på Aalborghus. Aalborghus var åbenbart ikke noget rart alternativ, for ved at love bod og bedring lykkedes det Anne Sophie Reventlow at få formildet kongen. I stedet for fik hun lov til at tage ophold på herregården Clausholm ved Randers. Nye overvejelser om et kongeligt fængsel på Aalborghus var i spil 42 år senere. Anledningen var, at konge Christian 7.s engelske dronning, Caroline Mathilde, havde begået ægteskabsbrud med kongens livlæge, Johan Friederich Struensee. I 1772 blev livlægen henrettet, mens Caroline Mathilde blev skilt fra kongen. Det blev nu besluttet, at hun skulle sendes i eksil på Aalborghus. Hofbygmester Harsdorff tog derfor til Aalborghus for at foretage bygningsmæssige forbedringer af dronningens kommende værelser. Dronningens tjenere rejste også til Aalborg. Da man frygtede et royalt flugtforsøg blev hele to eskadroner fra det slesvigske dragonregiment udstationeret i byen. Planerne resulterede dog i så mange protester fra det engelske kongehus, at den danske regering allernådigst gav dronningen lov til at slå sig ned i den engelske konges nordtyske besiddelser.

"Spadseret her i Haven, der er anlagt paa Terrasser, saae et hæsligt Fængsel – Til Aften lidt ondt i Maven".

En anden historisk person, der kædes sammen med Aalborghus Slot, er den berømte digter og forfatter, H.C. Andersen. Han kom dog til slottet ganske frivilligt i forbindelse med sin rundrejse i 1859 rundt omkring i det danske land. Her boede han ad to omgange hos stiftsamtsmand Dahlstrøm på slottet. Aalborghus Slot har dog ikke gjort det store indtryk, for alt hvad han har noteret i sin dagbog fra 24. juli 1859 er: "Spadseret her i Haven, der er anlagt paa Terrasser, saae et hæsligt Fængsel – Til Aften lidt ondt i Maven".

Kilde: Aalborg Kommune